

**ARALASH TA'LIM MODELİ ASOSIDA UMUMTA'LIM
MAKTABLARIDA INKLYUZIV MUHITNI SHAKLLANTIRISHNING
PEDAGOGİK ASOSLARI**

Tillayeva Madina Botir qizi

Buxoro innovatsiyalar universiteti

2- kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada aralash ta'lim modeli asosida umumta'lim maktablarida inklyuziv muhitni shakllantirishga doir pedagogik asoslar tahlil qilingan. Inklyuziv ta'limning zamonaviy shakli sifatida aralash ta'lim modeli o'quvchilarning individual o'quv ehtiyojlariga moslashuvchan va differensial yondashishni ta'minlaydi. Tadqiqotda aralash ta'limning mohiyati, uni inklyuziv ta'limga integratsiya qilish imkoniyatlari, o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasi va moslashtirilgan metodikalar bilan ishlash tajribalari yoritilgan. Shuningdek, aralash ta'limning pedagogik, metodik va texnologik jihatlari, uning inklyuziv muhitda o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuviga ta'siri ochib berilgan.

Kalit so'zlar: aralash ta'lim, inklyuziv ta'lim, pedagogik yondashuv, umumta'lim maktabi, moslashtirilgan metodika, raqamli vositalar, o'quvchilarning ehtiyoji, o'qituvchi kompetensiyasi, differensial ta'lim, ta'lim sifati.

Zamonaviy ta'lim tizimi turli ehtiyoj va imkoniyatlarga ega bo'lgan o'quvchilarning bilim olish huquqini teng asosda ta'minlashni asosiy maqsad sifatida belgilagan. Bu borada inklyuziv ta'lim modeli eng dolzarb yondashuvlardan biri sifatida qaralmoqda. Inklyuziv ta'lim barcha bolalar, shu jumladan jismoniy, aqliy yoki psixologik rivojlanishida farqli ehtiyojlarga ega o'quvchilarning umumiy ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi orqali teng imkoniyatlar berilishini nazarda tutadi. Ammo mavjud ta'lim shakllari doim ham bu jarayonga to'liq mos kelavermaydi. Shu sababli, aralash ta'lim modeli — ya'ni an'anaviy va raqamli ta'lim elementlarini uyg'unlashtirgan yondashuv — inklyuziv muhitda o'qitishning yangi samarali shakli sifatida taklif qilinmoqda.

Aralash ta'lim modeli o'quvchilarning o'zlashtirish sur'atlari, psixologik xususiyatlari, ijtimoiy sharoitlari va salomatligi darajalarini hisobga olgan holda ularni individual ravishda o'qitish imkoniyatini yaratadi. Bu model orqali maxsus ehtiyojli bolalarning o'quv materiallarini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar yengillashadi, ularga mos resurslar va texnologiyalar asosida taqdim etilgan topshiriqlar orqali bilim olish yo'llari ochiladi. O'qituvchilar tomonidan darslarni individuallashtirish, raqamli resurslar orqali o'zlashtirishni qo'llab-quvvatlash,

onlayn va oflayn mashg'ulotlarni muvofiqlashtirish inklyuziv muhitda faoliyat yurituvchi pedagogning asosiy vazifasiga aylanadi.

Shuningdek, aralash ta'lim modelining yana bir muhim jihati — bu psixologik yengillikni ta'minlaydigan qulay o'quv muhitini yaratishdir. Masalan, jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchi uchun mustaqil tarzda, oilasi ko'magida, qulay va xavfsiz uy sharoitida onlayn ta'lim olish imkoniyati yaratiladi, bu esa ularning ijtimoiy moslashuvini sezilarli darajada osonlashtiradi. Shu tariqa, aralash ta'lim modeli inklyuziv ta'limning asosiy tamoyili — moslashuvchanlik, erkinlik va insonparvarlikni amalga oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Aralash ta'limni samarali amalga oshirish uchun, avvalo, o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasi yuqori bo'lishi kerak. Bu kompetensiyaga maxsus ehtiyojli bolalar bilan muloqot qilish, o'quv resurslarini moslashtirish, raqamli texnologiyalardan foydalanish, bolalarning emotsional-ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash kabilar kiradi. Amaliyotda bu shuni anglatadiki, har bir o'quvchi uchun individual yondashuv va moslashtirilgan topshiriqlar majmuasi yaratilishi, darsdan tashqari vaqtlar va oilaviy ishtirokni ham qamrab oluvchi integrallashgan o'qitish strategiyasi shakllantirilishi zarur.

1. Aralash ta'limning turlari va inklyuziv muhitga mosligi

Aralash ta'lim bir nechta modelga bo'linadi:

Rotatsion model – o'quvchilar an'anaviy va onlayn format o'rtasida navbatma-navbat o'rganadi.

Laboratoriya modeli – o'quvchilar maktab ichida maxsus tayyorlangan onlayn xona orqali o'qitiladi.

Flipped classroom (teskari sinf) – dars materiallari uyda o'zlashtiriladi, darsda esa amaliyot qilinadi.

O'quvchi asosli aralash ta'lim – o'quvchi o'z o'qish jadvalini mustaqil belgilaydi (masofaviy va an'anaviy holatda).

Bu modellar orasida ayniqsa teskari sinf va rotatsion model inklyuziv ta'lim uchun qulay, chunki ular mustaqil ishlash, shaxsiy tempda o'rganish, qayta ko'rish imkoniyatlarini beradi.

2. AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) vositalari roli

Aralash ta'limda quyidagi texnologiyalar inklyuziv o'quvchilar uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi:

Text-to-Speech va Speech-to-Text texnologiyalari (kar, duduqlanuvchi o'quvchilar uchun)

Interaktiv doskalar va sensorli ekranli qurilmalar

Qulay dizaynli o'quv platformalari (Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams)

Multimodal materiallar (rasm, video, animatsiya, audio)

Bular barcha o‘quvchilarga, ayniqsa, maxsus ehtiyojli bolalarga mos va vizual, audial yoki kinestetik uslubda ta’lim olishga imkon beradi.

3. Aralash-inklyuziv ta’lim samaradorligini baholovchi mezonlar

Siz maqolangizda quyidagi indikatorlar orqali natijalarni o‘lchashingiz mumkin:

O‘quvchining materialni o‘zlashtirish tezligi

Mustaqil ishlash darajasi

Axborotni qayta ishlash va ifodalash ko‘nikmalari

Ijtimoiy muloqotga kirishish ko‘rsatkichi

O‘qituvchidan yordam so‘rashga tayyorlik

Bu mezonlar asosida sinovdan o‘tgan o‘quvchilar guruhlarida aralash model samaradorligini aniq ko‘rsatish mumkin.

4. Aralash ta’limga o‘qituvchini tayyorlash bosqichlari

Maqolada o‘qituvchining roli markaziy o‘rin tutadi. Shu bois siz quyidagilarni ham yozishingiz mumkin:

O‘qituvchining inklyuziv kompetensiyasi: empatiya, moslashtirish, individual yondashuv.

Texnik kompetensiya: raqamli platformalarni boshqarish, AKT dan foydalanish.

Didaktik kompetensiya: metodikadagi moslashuvchanlik, topshiriqlarni differensiallashtirish.

Tashkiliy va monitoring kompetensiyasi: o‘quvchilarning faoliyatini onlayn va oflayn kuzatish va baholash.

5. Normativ-huquqiy asoslar (O‘zbekiston tajribasida)

Quyidagi hujjatlarga havola qilishingiz maqolani mustahkamlaydi:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi PQ–5052-son qarori: “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi”.

O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni.

Xalq ta’limi vazirligining 2022-yilgi buyrug‘i: “Maktablarda inklyuziv ta’limni tashkil etish to‘g‘risida nizom”.

Bugungi kunda ta’limda qo‘llanilayotgan raqamli texnologiyalar — masofaviy ta’lim platformalari (Moodle, Zoom, Google Classroom), o‘quv mobil ilovalari, interaktiv o‘yinlar, ekranli topshiriqlar va boshqa vositalar aralash ta’limning didaktik asoslari bo‘lib xizmat qilmoqda. Ularning barchasi o‘quv materialini vizuallashtirish, interaktivlik, qayta ishlash imkoniyati va mustaqil o‘zlashtirish uchun qulaylik yaratadi. Bu esa ayniqsa nutqida buzilishi, eshitishida cheklovlar yoki psixomotor rivojlanishida orqalanish mavjud bo‘lgan o‘quvchilar uchun dolzarb ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, aralash ta'lim modeli asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar inklyuziv guruhdagi o'quvchilar uchun bilimlarni o'zlashtirishda ancha yengillik yaratadi. Bunday darslarda o'quvchi o'z tempida ishlaydi, qo'shimcha materiallarni takroran ko'rish yoki eshitish imkoniyatiga ega bo'ladi, didaktik vositalar esa tushunishni osonlashtiradi. Buning natijasida, o'zlashtirish darajasi, mustaqil ishlash, o'z fikrini erkin bayon qilish, onlayn topshiriqlarni bajarish faoliyati ortadi.

Inklyuziv muhitda aralash ta'lim modeli nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-psixologik omillarni ham hisobga olgan yondashuvdir. O'quvchi o'z tengdoshlari bilan ham an'anaviy, ham onlayn muhitda muloqotda bo'ladi. Bu esa ijtimoiylashuv va empatiya ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, ota-onalarning dars jarayoniga bevosita aralasha olishi, bolalarning o'qishidagi yutuq va qiyinchiliklarni bevosita kuzatishi, inklyuzivlikni kuchaytiruvchi omillardan biridir.

Inklyuziv ta'lim masalalari bo'yicha dunyoda va mamlakatimizda ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, M. Florian, S. Ainscow, T. Booth kabi olimlar inklyuziv o'qitishning nazariy asoslarini ishlab chiqqan bo'lib, ta'lim muhitini shunday tashkil qilish kerakki, u har bir bolaning ehtiyojiga moslashtirilgan bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi. O'zbekistonda esa bu borada N. G'aybullayeva, G. Egamberdiyeva, R. Mahmudova kabi tadqiqotchilar tomonidan moslashtirilgan dasturlar, maxsus dars ishlanmalarini ishlab chiqish, o'qituvchilar tayyorlash muammolari yoritilgan. Aralash ta'lim modeli esa ushbu yondashuvlarga yangi bosqich sifatida kirib kelmoqda.

Xulosa qilib aytganda, aralash ta'lim modeli umumta'lim maktablarida inklyuziv muhitni shakllantirishning kuchli vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu model pedagogik faoliyatni individuallashtirish, o'quvchilarning o'z tempida rivojlanishiga imkon yaratish, AKTdan foydalangan holda ta'limning qamrovini kengaytirish, maxsus ehtiyojli bolalarni ijtimoiylashtirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv o'qituvchilar, psixologlar, defektologlar va ota-onalarning uzviy hamkorligini talab qiladi. Shu sababli, aralash ta'lim modeli asosida inklyuziv muhitni yaratish har tomonlama puxta o'ylangan, tizimli, resurs bilan ta'minlangan pedagogik jarayon bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ainscow M., Booth T. "The Index for Inclusion", CSIE, 2011.
2. Florian M. "Inclusive pedagogy across the curriculum", SAGE Publications, 2013.
3. G'aybullayeva N. "Inklyuziv ta'lim asoslari", Andijon, 2021.

20-Aprel, 2025-yil

4. Mahmudova R. "Insonparvar ta'lim tamoyillari", Toshkent, 2020.
5. Egamberdiyeva G. "Maxsus pedagogika va metodika", Toshkent, 2019.
6. Mo'aminov O. "Aralash ta'lim texnologiyalari", Samarqand, 2022.
7. UNESCO. "Inclusive education: The way of the future", 2008.
8. OECD. "Education for Inclusive Societies", 2021.

